PESNIČKA AVANTURA OSKARA DAVIČA

Pitala sam: — Ako je drvo — uzeta ptica —
je li kamen — smrznuto vreme
a tvoja žena umrtvljena ljubavlju — ja
koja te i u snu volim.

Kazao je: — Onaj koji mrtvim se hrani
u sebe smrt čistih ruku unosi
nikad da ne oživi više.

Zvučnost i ritam u tim stihovima još su primarni za strukturalno oblikovanje pesme, ali u sasvim novom kontestu i sa sasvim drugom funkcijom nego što ju je imala konvencionalna dikcija: novi pesnički idiomi zamenili su ispovednu naraciju, učinili neposrednijim delovanje reči neophrvanih konvencionalnim ritamskim strukturama. „Lišena muzike, poezija je prenela dužnosti i prava akcenatskih ritmova i melodije rima na poetsku slikovnicu koju crtaju reči nekako same od sebe, ne iscrpljujući time ni svoje značenje, ni svoje mogućnosti", — pisao je Davičo u *Nevinosti reči*.

Tezom o koordinatama senzibiliteta Davičo nije omogućavao samo da se objasni i opravda njegova poezija, nego se njome suprotstavljao i „zdravorazumskoj poetici jasnog, prasnog i poetski prekasnog", u čime koje je, po njemu, bilo posečeno i poreknutu sve što se u poeziji javilo novo i revolucionarno: Tin uime Kranjčevića, Vesna Parun uime Krkleca, Cesarića, Tadijanovića, Majdak uime Vesne Parun. Ali je ta teza imala i jedan dalekosežniji teorijski cilj: da pokaže kako je stalnim pomeranjem praga uzbudljivosti poezija klasične inspiracije lišena moći da deluje sveže i savremeno. „Kome nije jasno da smo stigli na kraj, tzv. helenističkog osećanja sveta! — uzviknuo je jednom Davičo. — Pa ako ono ne predstavlja jedinu meru i harmoniju, isključivi dobri ukus i autentični ritam života, onda je Marko Ristić imao prava da, pretičući Bretona, nazove svoju knjigu iz 1928. *Bez mere*". Zato on estetici heleništičkog senzibiliteta, koju zove *estetikom mira* i *mere* pretpostavlja *estetiku bez mere*. Tim suočavanjem (klasične) estetike *mere* i (romantičke) estetike *bez mere*, on je, u stvari, suočavao dva senzibiliteta: stari koji je bio „paritetan prirodi" i senzibilitet modernog čoveka koji ne pristaje na mere. Hteo je time da pokaže koliko su te mere prevaziđene i koliko su ostatak jednog prevaziđenog sveta i prevaziđenog senzibiliteta.

U Davičovom misaonom sistemu, međutim, nema ni pitanja ni odgovora kuda dalje posle estetike *bez mere*, kako će izgledati ta poezija koja stalno teži novome a nikako ne stiže da se probudi i usavrši, kako uopšte može biti razvoja poezije bez međusobnih negacija i trenutnih prioriteta jedne od tih dveju estetičkih koncepcija. Negirajući poeziju mere, Davičo nije negirao samo jedan plodan tok savremene poezije (Eliot, Valeri itd.), nego je i sam stavljao zapreke sopstvenoj poeziji lišavajući je, koncepcijski, onoga što joj, faktički, najviše nedostaje: usavršavanja izraza i filozofsko-intelektualnih dimenzija. Totalni čovek kome je on težio ne može se izraziti samo poezijom novoga i stalnim kidanjem veza sa starim; totalni čovek nije mogao da bude tek tako jednostrano lišen starog u sebi, kao što ni poezija koja hoće da ga izrazi, ne može biti ekstremno lišena svih veza sa tradicijom niti sa nekim najopštijim pesničkim normama. „Prividno vraćanje starome" (Engels) je normalan put dijalektičkog razvoja; „oscilatorno kretanje umetnosti" na svakoj svojoj polarnoj strani davalo je značajne rezultate, — proricati to znači ignorisati mudrosti i iskustva istorije.

III

Davičo je veoma često u svojim esejima pominjao kategoriju totaliteta kao sopstvenu poetsku normu. „Zalagao sam se i zalažem se za literaturu što stavlja u pokret sve poluge čovekove totalnosti koju nikad nećemo iscrpsti, ali kojoj se možemo asimptotno približavati, sve udaljenji od polarnih stihija". Dosledno tome on je ukazivao i na „defektnost linearnosti": „Akutno aktuelni smisao poezije leži tu: u uspostavljanju izgubljene totalnosti, u ponovnom uspostavljanju harmonijske ravnoteže između bunila i smisla, sna i prakse, želje i jave". Ali je ta kategorija u njegovoj poetici ostala maglovita i neizgrađena; to je totalitet koji se može zasnovati samo u granicama poezije romantičke inspiracije. Davičo je uspevao da u svojoj stvaralačkoj ličnosti ujedini i plodno reprezentuje nekoliko osnovnih tokova razvoja naše poezije, ali nikako nije uspeo da prevlada suprotnosti klasičnog i romantičnog: u toj najopštijoj podeli u poeziji, on je ostao ograničen prirodom svoje romantičke ličnosti. Kritikujući često „filozofstvujušče podtekstove" eliotovske poezije, Davičo ih ne kritikuje kao „apsolutizovanu delimičnost", kao „defektnost linearnosti" uime totalnosti poezije, nego opet uime jedne druge „apsolutizovane delimičnosti" — iracionalističkog shvatanja literature koje leži u osnovi nadrealizma. Teza o spoju misli i emocije na kojoj je insistirao Eliot gotovo je odsutna iz njegove poetike. Samim time ni pozicija te kritike nije „tempirana totalnost". Zasnovana na ovako uže postavljenom totalitetu kao centralnoj kategoriji, njegova poetika može uspešno da opravda i objasni njegovo pesništvo, ali ne i da se istakne kao opšteważeći princip.

Davičova najkompleksnija pesnička knjiga, poema *Čovekov čovek*, izrazila je više nego i jedna druga knjiga poezije u srpskoj literaturi „totalnost reči" i čoveka „obuzetog totalnošću": kroz nju je progovorio čovekov čovek čovekovom čoveku. Ali i ta jedinstvena knjiga ostala je i sama u sebi nedovoljno dograđena u funkcionalnu celinu, prepuna stihova nejednake unutrašnje vrednosti i stihova koji nisu osposobljeni za punu poetsku komunikaciju. Zato je i danas pitanje njenog mesta u našoj literaturi otvoreno: oni koji u njoj traže formalno tehničke i sadržajne novine naći će ih, oni koji traže savršenstva i prevashodno estetske vrednosti razočaraće se.

Umesto „celih lepih pesama" kao estetskih mikrototaliteta, Davičo je negovao poeziju koja sama po sebi predstavlja jednu celinu, — estetski makrototalitet, jedno duboko i autentično pesničko viđenje sveta. Njega nikad nije zanimala pesma kao „nekoristan estetski predmet"; on je bio pesnik koji je imao da saopšti svoju ljudsku i revolucionarnu poruku, i zato je oduvek negovao odbojnost prema estetizmu, pa i prema samom zahtevu za stvaranjem „celih lepih pesama". Čak i njegovim najkompletnijim pesničkim tvorevinama kao što su *Srbija* i *Hana* u poređenju sa pravim velikim pesmama, nedostaje izvestan intelektualno-estetski ton koji bi im dao nove dimenzije i učinio ih kompletnijim. Miodrag Pavlović koji je za svoju *Antologiju srpskog pesništva* (1964), tražio pesme celebralnog nerva i suzdržanosti, pesme zrelog osećanja i zrelog izraza, predstavio je Davića sa svega četiri pesme, kao osrednjeg pesnika. U toj antologiji meditativno-klasične orijentacije, Davičo, kao prevashodni pesnik mladosti i svežine, nije možda mnogo više ni mogao da dobije; prave njegove vrednosti bile su samom koncepcijskom postavkom ove antologije zaobiđene. Davičo se potvrdio kao pesnik najizrazitijih dramskih intenziteta u našoj poeziji. On je još uvek naš najostvareniji pesnik jezičke maštovitosti i pesnik koji je najviše ispevao sebe, svoje vreme, ambicije i snovidenja nekoliko pokoljenja vezanih za revoluciju.

Spregom dveju naizgled nespojivih suprotnosti: raspuštenog nadrealističkog jezika i krutih socijalnih intencija, Davičo je postao pesnik jedne autentične vizije i autentičnog senzibiliteta. Njegovi stihovi iz perioda socijalne nisu se mnogo razlikovali, po spoljnoj fakturi od stihova ostalih naših pesnika. Ali potkožno, ispod formalnih konvencija, damarao je jedan nadrealistički nerv koji je njegovom stihu davao drugačije, intenzivnije pulsiranje. Davičov nemirni temperament „bez mere", zauzdavan opštim formama i konvencijama, podvrgavan disciplini, ostvarivao je tada jedinstvo *mere* i *bez mere*, jedinstvo stereotipnog i neobuzdanog, jedinstvo konvencionalnog i nepomirljivog. U tome se možda i nalazi odgovor, zašto je Davičo, baš iz tog perioda (*Pesme* 1938, *Hana*), najprihvaćeniji i za najveći deo naše književne javnosti neosporan. Opšte forme i konvencije omogućavale su mu komunikativnost, čitljivost, dopadanje, što nikad nije postigao kasnije u zbirkama koje su donele nov i izuzetan senzibilitet; negacije postojećeg u tim formama davale su mu svežinu i neponovljivost. Njegov jezik koji je još za vreme nadrealizma bio „jednom se zamovskom formulom osloboden veza određene sintakse i određene logike" sad se nedisciplinovano disciplinovao: sabijen u okvire konvencionalnoga stiha on se oglasio svom svojom nevinošću. Princip *nevinosti reči* koji je on mnogo kasnije formulisao u istoimenom eseju (1959), donekle je sproveden već i u tim zbirkama. Poetska potreba za vraćanjem nevinosti rečima bila je „životna nužnost" socijalne poezije u njenim intencijama da kazuje istine koje su se najadekvatnije izražavale parolama. Nevinost reči, pa dakle i svežina jezika, neobičnost, nesvakodnevnost sintaksičkih spojeva, spasli su Davičovu poeziju banalnosti i prozaičnosti u koju je bio zapao najveći broj socijalno orijentisanih pesnika. Svi Davičovi dosadašnji kritičari koji su vrednost njegove poezije tražili pre svega u jeziku, imali su pravo; za takvu ocenu mogli su naći dovoljno potvrde i u njegovim teorijskim esejima.

Primena principa *nevinosti reči* pokazala se, međutim, najneophodnijom u njegovoj novijoj fazi, počev od zbirke *Nastanjene oči*.

Mirišem cveće snega, ja sočim trave mlade
i ne ištem zrelih kiša materinje sise
ja bitke zmija i lignji gledam: ljubav rade:
iz mečke ris izvlači teških žena obrise.

Gotovo svi spojevi u ovim stihovima (*cveće snega, sočim trave, zrelih kiša* i td.) novi su i svži; otuda i snaga koja iz tih stihova izbija. Davičo je i u *Nastanjenim očima* još uvek onaj robustni pesnik iz *Višnje za zidom* i *Hane*, ali više nije toliko jasno o čemu peva: konkretnost teme i motiva izgubila se. On više nije ni revolucionarni ni ljubavni pesnik, on više ništa ne opeva, — sada je samo pesnik. Poetika *nevinosti reči* bila je u stanju da sačuva njegov predašnji temperament, da ga pokaže i u još robustnijem vidu, utoliko više što se vratio novoj muzikalnosti stiha i poetske fraze, ali nije bila u stanju da prikrije da je taj robustni pesnik izgubio nešto od podloge govornog konteksta, da se već iskazao, da je ono svoje, glavno, već rekao. Tri poslednje Davičove knjige, *Kairos*, *Tropi* i *Snimci* nemaju unutrašnju vatru njegovih pređašnjih zbirki: ovde su prisutni samo odblesci njegove revolucionarne ideje koja nije uspela da sazri u novi emotivni i saznajni kvalitet, pa ove zbirke deluju za jednog Davića, iskopnelo i mlako. Silom prilika i po sopstvenim razvojnim potrebama, Davičo je u poslednjem najnovijem svom periodu počeo da stvara poeziju na samoj reči, „jedinoj materiji kojom pesnik raspolaže", (to je već tradicija u poeziji od simbolista naovamo), U svojoj najintenzivnijoj fazi, Davičo nije polazio od malarmeovske teze da reči treba pustiti na slobodu, nego je polazio od teze koja je bliska Majakovskom: da reč treba da služi ideji, ideji revolucije pre svega. Oslanjanje prevashodno na nevinost reči u njegovim poslednjim zbirkama značilo je da se on kao pesnik jedne velike ideje iscrpao, da je dospeo tamo kuda se nije uputio, na pozicije koje su bliske, ako ne identične, larpurlartizmu. On u tim zbirkama nije dogradio put integralnog humanizma koji je tako silovito prodro u *Čovekovom čoveku* i *Flori*, nije učinio da taj humanizam sazri, da se ovaploti u još koherentnijim i savršenijim zbirkama nego što su to mogle da budu te dve, verovatno njegove najznačajnije knjige. „Ja znam, ja slutim iskustvom ne samo Davića i ne samo svojim sopstvenim, nego i, takođe, iskustvom čitave epohe: da je nemoguće bacati se beskraju u nepregled, da je nemoguće verovati u apsolutnu budućnost, u njenu preobražavajuću, iskupljujuću novinu, a ne upoznati ovaj zev praznine, ovaj ambis jednog novog, starog ipak ništavila. Dozivanje budućnosti je iskušavanje ništavila. Dozivanje ognja je istovremeno i iskušavanje pepela", kaže Radomir Konstantinović. Davičovo prosipanje reči u prostor nije u krajnjoj liniji ništa drugo nego borba s ništavilom, čiji je on ljuti protivnik i, paradoksalno, utoliko više, u ovoj poslednjoj fazi, njegov zarobljenik. Njegov nekadašnji uzvik: *Mladosti, borbo večita!*, pretvorio se, sudeći po nedavnoj televizijskoj emisiji u kojoj je Davičo govorio, u jedno rezignantno uverenje da je čovek osuđen da se bori bez prestanka, do kraja, do krajnih granica svog ljudskog trajanja. Nije se, dakle, promenilo uverenje, promenio se samo ton i osećanje: Davičo je i dalje ostao pesnik apsolutne borbe, ali pred njim više ne stoji mladićski burevesnički nemir, nego zev ništavila, „bacanje beskraju u nepregled".

Petar MILOSAVLJEVIĆ

balade o ratnicima

*

Peli smo se oštrim stranama,
mislim: išlo se prema suncu,
glasovi su nestajali, polja se smanjivala.
Naše su kosti gorele, glava bučala,
bilo nam je teško pod oružjem.
Išli smo dugo, neprijatelja nije bilo
(no vreme je bilo naš neprijatelj).
Lica nam se izdužiše, bolesti udariše,
raznizasmo se na sve strane,
obuću pokidasmo, mačeve bacismo,
ali put više nismo našli.
Lutali smo po velikom bespuću,
ložili vatre, pili vode,
gnev neba nismo izdržali,
zanemesmo među kamenjem.

*

Prognasmo neprijatelja
ka spaljenoj strani sveta,
ne čuje se više ništa
do udar o vodu slomljenog krila.
Puteva ima, ali ne za naše noge.
Bacamo mačeve i puške,
punimo džepove kamenja nekog
prozračnog od vode.
Po zemlji tamnoj
vukovi večeraju glave junaka. .
Noć vlažnom tišinom
jede našu džigericu.
Kuda odavde niko ne zna.
Skršismo poslednja vrata,
sada stojimo pred prazninom.
Ćutim na kamenju pod večernjim lišćem.
Čekaj na izlazu, Persefona,
cvet prekriva tvoju dušu.

vojislav vulanović

b-751/18599
199865095